

SOLIDÁRNÍ EKONOMIKA JAKO CESTA K UDRŽITELNOSTI: PŘÍPAD ČESKÉ REPUBLIKY (1. ČÁST)

Autor: [Nad'a Johanisová](#) • Rubrika: [Téma](#) • Publikováno: 28. 11. 2015 • KULTURNÍ NOVINY 48/2015 • <https://www.kulturni-noviny.cz/permalink/15636>

Pojetí ekonomiky jde ruku v ruce s podobou společnosti a s její budoucností. Pokud nechceme propadnout do zhoubné jednostrannosti současného ekonomického mainstreamu, která vede k nadřazení určitých částí společnosti nad jinými a k nerefektovanému zacházení se zdroji, pak musíme pojmenovat a podpořit alternativní ekonomické přístupy, které celý systém vyvažují a zrcadlí potřeby společnosti jako celku. Přinášíme text, který přehledně popisuje rodící se alternativy.

Jako jeden z faktorů pokračující krize současného světa se jeví převládající ekonomický systém. Jeho znepokojivým rysem je takzvaný růstový imperativ: systémový tlak na stále větší produkci, který má silně negativní dopady na přírodu i lidské komunity a je dlouhodobě neudržitelný. Vedle bankovního systému, založeného na dluhu, je podstatným faktorem růstového imperativu běžná akciová společnost, jejíž právní struktura a základní cíl – maximalizace zisku – ji vedou jak k maximalizaci produkce, tak k takzvané externalizaci nákladů: skutečné náklady jejich výrobních a obchodních aktivit nese často příroda, pracovníci ve výrobě, místní komunity a potažmo budoucí generace. Tlak na takovouto externalizaci svých nákladů pocituje často i běžná menší firma, která se ocitne na globálním finančním kolbišti.

S kolegy na Katedře environmentálních studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity se proto dlouhodobě zabýváme alternativami k akciové společnosti i běžné firmě, které dokáží uspokojovat potřeby místních komunit, aniž by byly vtaženy do vírů globální ekonomiky, nebo případně hledají a nacházejí cesty, jak jimi proplouvat, aniž by byly staženy ke dnu. Někdy se hovoří o sociální či eko-sociální ekonomice, někdy o ekonomice solidární, jindy o heterodoxních ekonomických iniciativách... Každopádně se jedná o ekonomiku „jinou“, která se ve světě v posledních desetiletích rozvíjí a hlásí se stále více o slovo. Často si přitom zejména v zemích globálního Jihu podává ruce s tradičními aktivitami uspokojujícími potřeby lidí prostřednictvím samozásobitelství či sdílení a spolupráce, jež se ocitly mimo rámec středoproudé ekonomie a které v neoliberalním společenském klimatu obtížně hledají svou legitimitu a identitu.

V posledních dvou letech jsme v rámci společného výzkumného projektu s kolegy z Geografického ústavu Masarykovy univerzity a britské Open University uskutečnili rozhovory se zhruba padesáti iniciativami, spolky, družstvy a dalšími uskupeními v České republice, které uspokojují potřeby lidí ve svém okolí, případně i poskytují služby a produkty na trhu, a přitom jsou v nějakém směru jiné než běžná firma. Konkrétně jsme hledali organizace, které mají následující rysy: Nezaměřují se jen na finanční zisk, stejně důležitá či ještě důležitější je pro ně určitá smysluplná činnost (například péče o lesní porost, produkce či distribuce zdravých lokálních potravin, provozování nekomerční galerie či komunitního média). Dalším rysem těchto projektů solidární ekonomiky bývá silná vazba k nějakému místu a místnímu společenství. Třetím

znakem této „jiné“ ekonomiky a jejich subjektů často bývá důraz na demokratické řízení a někdy i na komunitní, respektive společné či nedělitelné vlastnictví. Čtvrtým rysem, po kterém jsme pátrali při našem průzkumu české a moravské „alternativně ekonomické“ scény, byla „netržnost“. Přesněji řečeno: snaha nepodléhat tržnímu diktátu a neusilovat o zisk za každou cenu. Příkladem takového přístupu je fungování východočeského spotřebního družstva Konzum, které cíleně nakupuje potraviny od místních dodavatelů, aby tak podpořilo lokální ekonomiku a s ní zaměstnanost i ekonomickou demokracii v regionu, kde žijí jeho členové.

Zjistili jsme, že organizací a iniciativ, které bychom mohli označit za subjekty solidární a sociální ekonomiky, je v České republice hodně a že vycházejí z nejrůznějších ideových základů. Jsou tu například anarchistické projekty, jako je komunitní centrum Ateneo v Mostě či pražská Klinika. U zrodu řady dalších českých projektů „jiné“ ekonomiky zase stáli duchovně zaměřeni jedinci či skupiny náležející k tradičním církvím nebo i k méně ortodoxním duchovním směrům. Starost o přírodu a ekologické cítění hrálo roli při vzniku řady pozemkových spolků, které nezištně pečují o přírodní kapitál, ale také třeba u zrodu charitativních obchůdků Nadace Veronica v Brně či některých biofarem a komunitních zahrad. Hodnotové postoje a motivace protagonistů „jiné“ ekonomiky v našem výzkumu jsou nicméně různorodé a obtížně zobecnitelné.

ZÁKLADNY PRO MOŽNÝ ROZVOJ „JINÉ“ EKONOMIKY

Zárůdky solidární a sociální ekonomiky existují tedy i u nás. I když zápasí s řadou problémů a prozatím tvoří spíše ostrůvky v moři nežli souvislou hráz odporu proti komerčnímu světu, je patrné, že se tu cosi klube, hlásí o slovo a rozvíjí. Přitom se nové výhonky této „jiné“ ekonomiky mohou i v České republice opřít o instituce, které se lokálně, netržně a často i demokraticky a komunitně chovají již desítky či stovky let a jsou vrostlé do našich tradic a povědomí. Jen je potřeba je přerámovat a ocenit jako potenciálně důležitou a životaschopnou alternativu současného neudržitelného ekonomického modelu. Těchto potenciálních hybatelů „jiné“ ekonomiky, přátelské lidem a přírodě, které lze vystopovat v našem výzkumu, a které mají zároveň hluboké kořeny v minulosti, lze v obecnosti uvést pět.

Prvním z nich jsou **obce**. Zejména ty malé mají mnohde autentickou demokratickou strukturu a jejich primárním zadáním není (či by neměla být) maximalizace zisku, ale péče o potřeby místní komunity a území. Mnoho malých obcí poskytuje na netržní bázi prostory svým občanům, pořádá řadu veřejných akcí, ale také provozuje obecní výtopy, prodejny či hospody, přičemž tato obecní ekonomika má řadu rysů „jiné“ ekonomiky, jak jsme o ní hovořili výše. Osvícení starostové i zastupitelé už dlouho vědí, že podstatné je zajistit občanům základní potřeby, že „tržní“ není totožné se „spravedlivým“ a že podpora místních drobných podnikatelů a zemědělců a místních toků výrobků a služeb je ku prospěchu všech.

Druhá tradice, která by se mohla stát základem „jiné“ ekonomiky, jsou **družstva**. Ačkoliv si mnozí spojují družstva s obdobím totality, Československo bylo družstevní velmocí již za první republiky a družstva (spotřební, úvěrní, hospodářská, zpracovatelská a mnohá další) fungovala tehdy v některých oblastech jako rovnocenný partner soukromého a veřejného sektoru. Základním rysem družstev je důraz na spolupráci a na demokratické rozhodování. Již samotná organizační struktura družstva podporuje vztah k určité lokalitě a brání spekulaci i tlaku na růst za každou cenu. Náš výzkum ukazuje na určitou renesanci družstevnictví v České republice v posledním desetiletí. Objevují se nová sociálně zaměřená družstva, družstevní kavárny, ale například i výrobní a zemědělská družstva.

Zajímavé propojení obcí a družstev lze pozorovat u takzvaných lesních družstev, která obhospodařují lesy vlastněné několika obcemi, jež jsou jejich členy. Lesní družstvo obcí Přídolí u Českého Krumlova je příkladem právě takového družstva. Nejenom, že hospodaří dlouhodobě udržitelně na svěřených pozemcích, ale ještě pečuje o lesy dalších subjektů v okolí, z čehož má příjem, který obce – jeho členové – mohou využít pro blaho svých občanů. Navíc poskytuje udržitelnou obživu desítkám rodin v okolí a zajišťuje otop pro přídolskou školu a lesní pedagogické programy pro zdejší děti. Lesní družstva, jako je Lesní družstvo obcí Přídolí, jsou dobrým příkladem alternativní ekonomiky, která navazuje na nejlepší tradice našich zemí. Dalším příkladem je již zmíněné východočeské spotřební družstvo Konzum, které se hrdě hlásí ke svým počátkům na konci devatenáctého století.

Pokračování přístě

Psáno pro sborník z konference „Lokální a globální udržitelnost“ (Ekumenická akademie, Klub techniků Praha, 26. října 2015) a s několika drobnými redakčními úpravami pro Kulturní noviny.

Copyright © 2011 [Kulturní noviny](#) | [About site](#) | [RSS](#)

SOLIDÁRNÍ EKONOMIKA JAKO CESTA K UDRŽITELNOSTI: PŘÍPAD ČESKÉ REPUBLIKY (2. ČÁST)

Autor: [Nad'a Johanisová](#) • Rubrika: [Společnost a politika](#) • Publikováno: 07. 12. 2015 • KULTURNÍ NOVINY 49/2015 • <https://www.kulturni-noviny.cz>

</permalink/15722>

Pojetí ekonomiky jde ruku v ruce s podobou společnosti, s její budoucností. Pokud nechceme propadnout do zhoubné jednostrannosti současného ekonomického mainstreamu, která vede k nadřazení určitých částí společnosti nad jinými a k nereflektovanému zacházení se zdroji, pak musíme pojmenovat a podpořit alternativní ekonomické přístupy, které celý systém vyvažují a zrcadlí potřeby společnosti jako celku. Přinášíme dokončení přehledu alternativ z minulého čísla.

Vedle obcí a družstev jsou nedoceňovanou součástí „jiné“ ekonomiky i spolky (dříve občanská sdružení), jejichž tradice rovněž sahá hluboko do Rakouska-Uherska. Na rozdíl od družstev jsou spolky zcela neziskové subjekty, což v praxi znamená mj. to, že nesmějí zisk rozdělovat svým členům. V našem výzkumu jsme našli řadu spolků zaměřených na vzdělávání, jako jsou např. komunitní školy. Často se jedná o vysoce motivovanou skupinu rodičů, která vzdělává své děti zčásti doma a zčásti ve společných prostorách za pomoci najatého lektora či lektorů. Jiné spolky se zaměřují na mimoškolní vzdělávání dětí. Příkladem je spolek Roztoč v Roztokách u Prahy, který vznikl na konci 90. let z iniciativy místních rodičů a nabízí dětem celou řadu uměleckých, jazykových a dalších kroužků, táborů apod. Navíc pořádá velkolepý masopust, besedy a řadu dalších akcí, na kterých se podílejí místní dobrovolníci. K dnešku Roztočem prošly tisíce dětí, kterým pomohl upevnit vztah k jejich městu, vrstevníkům i k sobě samým. Ačkoliv spolky chápeme často jako něco okrajového k „opravdové“ ekonomice, mohou takováto nezisková společenství plnit důležitou roli v uspokojování potřeb místních lidí. Pokud si je „přerámujeme“ jako ekonomické subjekty, máme tu další významnou a perspektivní součást alternativní ekonomiky. A nemusí ani vždy jít o právní formu spolku. Podstatný je silný neziskový, komunitní a demokratický rozměr činnosti.

Výrazný a zajímavý proud ekonomických alternativ posledních let se zaměřuje na „jídlo z blízka“. Objevují se desítky komunitních zahrad, projektů komunitně podporovaného zemědělství, které propojuje zemědělce se spotřebiteli a někdy umožňuje spotřebitelům stát se současně zemědělci, dále také biokluby či biobanky, které nakupují biopotraviny ve velkém a rozdělují je mezi své členy. Tyto projekty, které zahrnují i nejrůznější bedýnkové systémy a místní trhy a jarmarky, rostou jako houby po dešti: jen v Brně jich Tereza Dvořáková, autorka diplomové práce na toto téma na naší katedře v roce 2013, našla kolem padesátky. Ačkoliv si to protagonisté těchto iniciativ mnohdy neuvědomují, mohou navázat na velmi dávnou tradici samozásobitelství, která je u nás stále živá. Jak ukázal náš reprezentativní kvantitativní výzkum z roku 2015, má asi 40 procent domácností přístup k zahradě, sadu nebo poli, kde pěstuje nějaké plodiny či ovoce, případně chová zvířata. To je mnohem víc než v zemích, jako je Velká Británie. Asi čtvrtina těchto pozemků je v zahrádkářských koloniích, které někdy

mají rovněž komunitní a demokratický charakter, jak ukázala další nedávná závěrečná studentská práce. Mít přístup k vlastnímu pozemku, kde si mohu něco pěstovat, a vědět, jak na to – to je určitě důležitá fazeta „jiné“ ekonomiky, nezávislé na aktivitách komerčních firem.

Poslední sféra „jiné“ ekonomiky, kterou zmíním, úzce souvisí s církvemi. Ačkoliv se o tom u nás příliš neví, katoličtí papežové v minulosti vydali encykliky, v nichž podpořili komunitní a družstevní ekonomiku, rostoucí zdola. Nejnověji se k této tradici přihlásil v roce 2015 papež František encyklikou *Laudato si'* ([více zde](#)), v níž navíc zdůrazňuje význam družstevní a lokální ekonomiky pro ochranu „Země – našeho společného domova“. Iniciátory řady alternativních ekonomických projektů byli katoličtí kněží – nejznámější je soustava družstev Mondragón ve španělském Baskicku.

U nás je pozoruhodným projektem, vzešlým z katolické komunity, obnovená obec Neratov v Orlických horách. V evangelickém prostředí je příkladem ekonomické alternativy projekt farního sboru Českobratrské církve evangelické v Horní Krupé u Havlíčkova Brodu. Sbor vlastní pozemek a budovu bývalé evangelické školy, kterou pronajímá za režijní náklady centru ekologické výchovy Chaloupky u Třebíče. Dává tak prostor ekologické výchově místních dětí, kterých projde zařízením ročně zhruba dva tisíce. Se současnými restitucemi, kdy církve dostávají zpět majetek, včetně polností a nemovitostí, se v každém případě otevírá velká možnost pro české a moravské církevní instituce přispět k rodící se solidární a sociální ekonomice v nejrůznějších podobách a získat si tak respekt místních lidí, včetně těch, kteří stojí mimo vlastní církevní struktury.

ALTERNATIVNÍ EKONOMIE TU JIŽ EXISTUJE, JE TŘEBA JI ROZLIŠIT A PODPOŘIT

V tomto krátkém textu nebylo možné podat vyčerpávající přehled výsledků našeho výzkumu a už vůbec ne nástin všech typů eko-sociálních ekonomických projektů, které u nás existují. Chtěla jsem hlavně poukázat na jejich nepřeberné množství, na některé jejich společné rysy, a především na skutečnost, že takovéto podniky, organizace a iniciativy a obecněji alternativy k ryze tržním (ale i státním) ekonomickým projektům mají u nás silnou tradici. Leccos, co existuje, lze podpořit a přerámovat jako alternativu. Pokud se nově vznikající projekty poohlédnou po těchto tradicích a propojí se s již existujícími lokálními, netržními a komunitními institucemi, budou silnější a životaschopnější.

Psáno pro sborník z konference „Lokální a globální udržitelnost“ (Ekumenická akademie, Klub techniků Praha, 26. 10. 2015) a s několika drobnými redakčními úpravami pro Kulturní noviny. První část textu vyšla v [minulém čísle](#).